REKOMENDACINIS DOKUMENTAS

Dėl LGBTI asmenų šeimos teisinių santykių pripažinimo

Lietuvoje, Latvijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, Rumunijoje ir Slovakijoje

R.I.S.E

RAISING AWARENESS FOR INCLUSIVE SOCIETIES TO EMBRACE RAINBOW FAMILIES IN EUROPE

Šis leidinys yra projekto „Sąmoningumo didinimas dėl vaivorykštės šeimų Europoje priėmimo įtraukiose visuomenėse“ (angl. Raising awareness for Inclusive Societies to Embrace rainbow families in Europe, R.I.S.E.) dalis.

Projektą įgyvendina nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL (Lietuva), LGBT ir jų draugų asociacija „Mozaika“ (Latvija), „ACCEPT“ (Rumunija), „Miłość Nie Wyklucza “ (Lenkija), „Bilitis“ (Bulgarija) ir „Iniciatíva Inakost“ (Slovakija).

Sudarytoja: Milena Adamczewska

Viršelio nuotraukų autorius Przemysław Stefaniak

©Nacionalinė LGBTI teisių organizacija LGL

Vilnius, 2021

Projektas finansuojamas Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietybės programos lėšomis

Šis leidinys finansuojamas Europos Komisijos Teisių, lygybės ir pilietiškumo programos lėšomis pagal projektą Sąmoningumo didinimas dėl vaivorykštės šeimų Europoje priėmimo įtraukiose visuomenėse“ (angl. Raising awareness for Inclusive Societies to Embrace rainbow families in Europe, R.I.S.E.) (sutarties Nr. 848879 — R.I.S.E — REC-AG-2018/REC-RDIS-DISC-AG-2018).

Šio leidinio turinys yra išimtinė autorių atsakomybė ir negali būti traktuojamas kaip atspindintis oficialią Europos Komisijos ar kitos Europos Sąjungos institucijos poziciją. Europos Komisija neprisiima atsakomybes už šio dokumento turinį.

ISBN 978-609-420-746-4 9786094207464

Europos Sąjunga

ES pagrindinių teisių chartija kiekvienam asmeniui suteikia šeimos ir privataus gyvenimo apsaugą, taip pat apsaugą nuo diskriminavimo dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės. Tačiau dėl ES kompetencijos šeimos teisės srityje ribų ir ES teisės aktų nepakankamumo valstybės narės pagal ES teisę neprivalo užtikrinti LGBITQ asmenims ir jų šeimoms vienodų galimybių naudotis teisėmis, tuoktis, sudaryti registruotas partnerystes, turėti vaikų ar įvaikinti juos kartu arba kaip antrieji tėvai. Todėl vaivorykštės šeimų (šeimų, kurias sudaro tos pačios lyties asmenų pora ir jų kartu auginami vaikai) padėtis priklauso nuo nacionalinės teisės aktų ir skiriasi įvairiose valstybėse narėse, o šešiose iš jų (Bulgarijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Rumunijoje ir Slovakijoje) LGBTIQ asmenims neužtikrinamos jokios šeimos teisės.

Nors minėtų valstybių narių vidaus padėtis bus toliau analizuojama šioje ataskaitoje, o vėliau bus pateiktos konkrečioms šalims skirtos rekomendacijos, negalima teigti, kad vaivorykštės šeimų padėtis visiškai nepatenka į ES kompetencijos sritį. LGBTIQ asmenys, kaip ir visi ES piliečiai, juda tarp ES valstybių narių ir turi neginčijamą teisę tai daryti bei laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 21 straipsnį. Be to, ES piliečių ir trečiųjų šalių piliečių šeimoms antrinės teisės aktais (Direktyva 2004/38) užtikrinamos šeimos susijungimo teisės.

Tačiau naudodamosios judėjimo laisve ir šeimos susijungimo teisėmis vaivorykštės šeimos susiduria su daugybe kliūčių, daugiausia dėl nacionalinių teisės aktų skirtumų ir kai kurių valstybių narių atsisakymo pripažinti šeimos ryšius tarp partnerių (susituokusių ar nesusituokusių) arba tarp LGBTIQ asmenų ir jų vaikų.

Praktiškai tai reiškia, kad tos pačios lyties poros (susituokusios, įregistruotos kaip partneriai arba neregistruotos), turinčios vaikų arba jų neturinčios, vienoje valstybėje narėje gali būti pripažįstamos kaip šeima, lygiaverte šeimai, kurią sudaro skirtingų lyčių partneriai, tačiau, kirtusios kitos valstybės narės sieną, teisiškai gali būti laikomos visiškai svetimais žmonėmis. Tos pačios lyties šeimose augantys vaikai, užuot turėję du teisėtus tėvus, tam tikrų valstybių teisėje gali būti vertinami kaip turintys vieną tėvą arba net nė vieno (nepripažintos surogatinės motinystės atvejais).

Vaivorykštės šeimos narių, kurie nori pasinaudoti savo judėjimo laisve ir persikelti arba grįžti į vieną iš šešių ES valstybių, kurios negina LGBTIQ asmenų šeimos teisių, konkreti situacija priklauso nuo kelių veiksnių, visų pirma, nuo jų teisinių ryšių, ES pilietybės arba jos nebuvimo, valstybės, į kurią jie persikelia arba grįžta, nacionalinės teisės aktų bei pripažinimo, kurio jie siekia, apimties. Remiantis Direktyva 2004/38 ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) praktika, nėra abejonių, kad kiekviena valstybė narė teisiškai privalo pripažinti bent jau tos pačios lyties ES piliečio ir trečiosios šalies piliečio santuoką, kad pastarajam būtų išduotas leidimas gyventi šalyje. Tačiau praktikoje net ir tai gali būti sudėtinga: Rumunija yra pavyzdys valstybės narės, kuri nesilaikė ESTT sprendimo Coman & Hamilton byloje (2018 m.).

Vis dėlto problemos, susijusios su šeimos susijungimo teisių įgyvendinimu, yra tik ledkalnio viršūnė,

su kuria susiduria vaivorykštės šeimos ES tarpvalstybinėse situacijose (taigi, kai naudojasi judėjimo laisve). Šis aptariamų situacijų tarptautinis aspektas taip pat susijęs su Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (Chartija) apsaugos taikymu. Chartija yra privaloma valstybėms narėms, kai jos įgyvendina Sąjungos teisę (t. y., kaip aiškina ESTT, kai jos veikia pagal ES teisę). Todėl, kai vaivorykštės šeimos naudojasi judėjimo laisve ir šeimos susijungimo teisėmis, valstybės narės teisiškai privalo gerbti jų pagrindines teises, nustatytas Chartijoje, įskaitant teisę nebūti diskriminuojamoms ir teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą.

Todėl, nors nacionalinė šeimos teisė priklauso valstybių narių vidaus kompetencijai, ES turi kompetenciją ES piliečių judėjimo laisvės srityje, kurios pakanka, kad būtų išspręstos bent nedidelė dalis kliūčių, su kuriomis susiduria vaivorykštės šeimos, kai persikelia arba grįžta į valstybes nares, nepripažįstančias LGBTIQ asmenų šeimos teisių.

„Jei esi tėvas vienoje šalyje, esi tėvas kiekvienoje šalyje“, - paskelbė Europos Komisijos pirmininkė Ursula von der Leyen savo kalboje apie Sąjungos padėtį 2020 m. 2020-2025 m. LGBTIQ lygybės strategijoje Komisija šį pažadą patikslino, teigdama, kad ji sieks abipusio šeimos santykių pripažinimo ES ir pasiūlys horizontaliąją teisėkūros iniciatyvą, kuria bus grindžiamas šis pripažinimas, taip pat pagerins vaivorykštės šeimų apsaugą tarpvalstybinėse situacijose.

ES veiksmai šioje srityje turėtų atliepti šias rekomendacijas.

Teisėkūros ir teisminės institucijos

- Europos Komisija turėtų pasiūlyti horizontalią teisėkūros iniciatyvą, pagal kurią visos valstybės narės nacionalinėje teisėje pripažintų vaiko tėvystę, nustatytą kitoje valstybėje narėje išduotame gimimo liudijime, neatsižvelgiant į tėvų lytį, lytinę tapatybę ar jų šeiminę padėtį.
- Kaip tarpinę priemonę, Europos Komisija turėtų užtikrinti, kad visos valstybės narės pripažintų vaiko tėvystę, tokiu būdu Europos Sąjungos piliečiai galėtų naudotis ES teisės aktais jiems suteiktomis teisėmis, ypač laisvu piliečių judėjimu, ir laikytųsi pareigos išduoti asmens tapatybės dokumentą arba kelionės dokumentą, kuriame gimimo liudijime įrašyti asmenys būtų nurodyti kaip tėvai, kaip skelbiama generalinio advokato išvadoje byloje C-490/20.
- Europos Komisija turėtų pasiūlyti horizontalią teisėkūros iniciatyvą, pagal kurią visos valstybės narės nacionalinėje teisėje pripažintų kitoje valstybėje narėje sudarytą santuoką ar registruotą partnerystę, neatsižvelgdamos į sutuoktinių ar partnerių lytį ar lytinę tapatybę.
- ES Taryba turėtų priimti direktyvą dėl vienodo požiūrio į asmenis, nepaisant jų religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos principo įgyvendinimo, kurią 2008 m. pasiūlė Komisija ir kuri nuo to laiko buvo užblokuota Taryboje.
- Europos Komisija turėtų imtis vykdymo užtikrinimo veiksmų prieš Rumuniją, kuri nesilaiko

ESTT sprendimo byloje „Coman & Hamilton“, ir išnagrinėti, ar visos valstybės narės laikosi šio sprendimo.

Su teisėkūros procedūra nesusijusi veikla

- Europos Komisija turėtų peržiūrėti laisvo judėjimo gaires, kad jose atsispindėtų vaivorykštės šeimų, įskaitant translyčių asmenų šeimas, įvairovė.
- Europos Komisija turėtų pasiūlyti komunikatą, kuriame būtų patikslinta Direktyvos 2004/38 taikymo sritis, joje vartojamos sąvokos „partneris“, „tėvai“, „vaikas“, „tiesioginis palikuonis“ arba „tiesioginis giminaitis pagal tiesiąją giminystės liniją“ turėtų būti taikomos ir tos pačios lyties poroms, translyčiams asmenims ir jų vaikams.
- ES turėtų remti strateginį pilietinės visuomenės organizacijų bylinėjimąsi, kuriuo siekiama išplėsti vaivorykštės šeimų teisių apsaugą, numatytą ESTT ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) sprendimuose.

Bulgarija

Vaivorykštės šeimų teisių Bulgarijoje negina joks teisės aktas. Konstitucijoje įtvirtinta, kad santuoka galima tik tarp skirtingų lyčių asmenų. Be santuokos, nėra jokios kitos teisinės šeimos pripažinimo formos. Teisės aktuose šeimos teisės pripažįstamos tik susituokusioms poroms, kurios pagal apibrėžtį yra skirtingų lyčių partnerių pora, ir jokiai kitai bendro gyvenimo formai. Dėl šios teisinės spragos vaivorykštės šeimos neturi teisės į bendrą įvaikinimą, teisės į reprodukcinę sveikatą kaip šeima, teisės į paveldėjimą pagal įstatymą ir daugelio kitų socialinių, ekonominių ir pilietinių teisių.

Įvairiuose įstatymuose yra skirtingų šeimos apibrėžimų, kurie turi skirtingas reikšmes, tačiau nė vienas iš jų neapima vaivorykštės šeimų dėl Konstitucijoje įtvirtinto pirminio sąvokos „sutuoktiniai“ reikšmės apribojimo, pagal kurį sutuoktiniais laikomi skirtingų lyčių asmenys. Šeimos kodekse, kaip pagrindiniame norminiame teisės akte, reglamentuojančiame šeimos santykius, sąvoka „šeima“ nėra apibrėžta. Šeimos apibrėžtis pateikta Pašalpų vaikams išlaikyti įstatyme, kuriame sugyventiniai ir jų pripažinti bendri vaikai laikomi šeimos nariais. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Bulgarijos įstatymuose nenumatyta galimybė tos pačios lyties poroms turėti pripažintų bendrų vaikų, ši apibrėžtis taip pat taikoma tik skirtingų lyčių poroms. Minėtame Pašalpų vaikams išlaikyti įstatyme taip pat pripažįstama šeimos rūšis, kurią sudaro vienas iš tėvų ir jo nepilnamečiai vaikai (gimę, teisiškai pripažinti arba įvaikinti). Ši apibrėžtis apima ir vienišus LGBTI tėvus, turinčius biologinių vaikų, nors tai nėra aiškiai paminėta. Vieniši LGBTI tėvai ir jų biologiniai vaikai turi teisę į tokias pačias socialines išmokas kaip ir kiti vieniši tėvai. Vaiko apsaugos įstatyme įtvirtinta globėjų šeimos apibrėžtis - tai du sutuoktiniai arba asmuo, pas kurį apgyvendintas globojamas vaikas. Pagal šią apibrėžtį vaivorykštės šeima negali tapti globėjų šeima, tačiau vienas iš partnerių gali pateikti prašymą tapti globėju. Didžiausias iššūkis yra teisės į įvaikinimą - tiek įvaikinant antrajam iš tėvų, tiek vienam iš tėvų. Mūsų tyrimai rodo,

kad kai LGBTI asmuo kreipiasi dėl įvaikinimo, jam gali būti nesuteikta teisė įsivaikinti dėl įvaikinimo institucijose vyraujančio homofobinio/transfobinio požiūrio.

Po Coman bylos proveržio, Bulgarijai taip pat pavyko užtikrinti LGBTI šeimų teisę laisvai judėti. 2019 m. liepos 24 d. Bulgarijos Aukščiausiasis Teismas paliko galioti Sofijos miesto administracinio teismo 2018 m. priimtą teigiamą sprendimą, kuriuo ES piliečio tos pačios lyties sutuoktiniui buvo suteikta teisė gyventi šalyje, atsižvelgiant į sprendimą byloje Coman prieš Rumuniją. Šiuo sprendimu neįteisintos tos pačios lyties asmenų santuokos, tačiau pripažinta tos pačios lyties ES piliečių sutuoktinių teisė laisvai judėti, ir tai yra pirmasis teismo sprendimas, kuriame atsižvelgiama į tos pačios lyties piliečių santuoką.

Šiuo metu užsienyje teisėtai pripažintos tos pačios lyties asmenų partnerystės pagrindu gimusio kūdikio antrasis iš tėvų negali būti įtrauktas į gimimo liudijimą, jei jį išduoda Bulgarijos valstybė. Užsienyje sudarytoje santuokoje ar registruotoje partnerystėje antrojo iš tėvų teisės nepripažįstamos. 2019 m. Sofijos apygardos teismas priėmė teigiamą sprendimą, kad užsienyje sudarytą tos pačios

Asociacijos „Bilitis“ nuotrauka

lyties santuoką sudariusi moteris gali perimti partnerės pavardę. Tačiau tai nereiškė, kad automatiškai pripažįstamos visos socialinės ir ekonominės teisės, kurios suteikiamos skirtingų lyčių sutuoktiniams.

Tuo pat metu dėl stiprių prieš LGBTI ir socialinę lytį nukreiptų kampanijų per pastaruosius kelerius metus pastebime, kad LGBTI žmonės ir vaivorykštės šeimos visuomenėje vis mažiau pripažįstamos. Tai aiškiai matyti palyginus 2015 ir 2019 m. „Eurobarometro“ apklausos rezultatus dėl LGBTI. 2019 m. „Eurobarometro“ duomenimis, Bulgarijos visuomenė LGBTI asmenis priima mažiausiai ES. Daugumoje klausimų Bulgarija užima paskutinę vietą, pavyzdžiui, tik 39 % (2015 m. - 51 %) respondentų visiškai sutinka, kad gėjai, lesbietės ir biseksualūs asmenys turėtų turėti tokias pačias teises kaip ir

heteroseksualūs asmenys, tik 20 % (2015 m. - 27 %) žmonių sutinka, kad tos pačios lyties asmenų lytiniai santykiai nėra nieko blogo, ir tik 16 % (2015 m. - 17 %) žmonių sutinka, kad tos pačios lyties asmenų santuokos turėtų būti leidžiamos visoje Europoje (žemiausias rezultatas ES).

REKOMENDACIJOS:

1. Priimti įstatymą arba iš dalies pakeisti galiojantį Bulgarijos Respublikos šeimos kodeksą, kad į jį būtų įtraukta civilinė partnerystė, kuria galėtų naudotis tiek skirtingų, tiek tos pačios lyties asmenų poros.
2. Pripažinti tos pačios lyties asmenų santuokas, sudarytas kitose ES valstybėse narėse arba trečiosiose šalyse, siekiant pasinaudoti teise laisvai judėti Bulgarijos Respublikoje.
3. Pripažinti vaikų, gimusių tos pačios lyties asmenų šeimose kitose ES valstybėse narėse arba trečiosiose šalyse, gimimo liudijimus, siekiant pasinaudoti teise laisvai judėti Bulgarijos Respublikoje ir laikantis Vaiko teisių konvencijos.

Latvija

Latvijos Respublikos Konstitucijos (Satversme) 110 straipsnyje teigiama: „Valstybė saugo ir remia santuoką - vyro ir moters sąjungą, šeimą, tėvų ir vaiko teises. ...“, o Civilinio įstatymo 35 straipsnyje teigiama: „Draudžiama sudaryti santuoką tarp tos pačios lyties asmenų“. Latvija vis dar yra viena iš šešių ES valstybių narių, kuriose tos pačios lyties asmenų poros visiškai neapsaugotos. 2020 m. lapkričio 12 d. Konstitucinis Teismas priėmė sprendimą Nr. 2019 -33-01 dėl tos pačios lyties asmenų poros teisės į vaiko priežiūros atostogas, kuriuo pripažino, kad Darbo įstatymo 150 straipsnio 1 dalies nuostata ta apimtimi, kuria nenumatyta motinos faktinės partnerės apsauga ir parama dėl vaiko gimimo, neatitinka Konstitucijos 110 straipsnio pirmojo sakinio. Pagal šį sprendimą jis laikomas negaliojančiu nuo 2022 m. birželio 1 d. 2021 m. balandžio 8 d. Konstitucinio Teismo sprendimu Nr. 2020-34-03 paskelbta, kad panaikinama taisyklė, pagal kurią tos pačios lyties partneris už mirusio partnerio turto paveldėjimą turi mokėti didesnę valstybės rinkliavą nei sutuoktiniai; iki šio sprendimo įsiteisėjimo, valstybės rinkliava yra 60 kartų didesnė nei sutuoktinių poroms.

Šiuo metu Latvijos teisės aktuose nėra aiškios šeimos apibrėžties. Civilinio įstatymo 214 straipsnyje šeima apibrėžiama siaurąja prasme: „... šeimą sudaro sutuoktiniai ir jų vaikai, kol jie veda bendrą ūkį“. 2021 m. sausio 7 d. dešinioji politinė grupė „Nacionalinis susivienijimas“ (Nacionālā Apvienība) Latvijos parlamentui (Saeima) pateikė įstatymo projektą dėl Konstitucijos pakeitimo, kuriuo ketinama apibrėžti šeimos sąvoką kaip vyro ir moters sąjungą. Siūlomame įstatymo projekte skatinama Konstitucijos 110 straipsnio formuluotė: „Valstybė saugo ir remia santuoką - vyro ir moters sąjungą,

LGBTI ir jų draugų asociacijos „Mozaika“ nuotrauka

santuoka, giminyste ar įvaikinimu pagrįstą šeimą, tėvų ir vaiko teises, įskaitant teisę augti motinos (moters) ir tėvo (vyro) šeimoje. Valstybė ypač padeda neįgaliems vaikams, vaikams, likusiems be tėvų globos ar nukentėjusiems nuo smurto.“ 2021 m. sausio 14 d. parlamentas 47 balsais nubalsavo už šį pasiūlymą, 25 buvo prieš, 21 susilaikė, ir 7 perdavė pasiūlymą visiems komitetams nustatant Teisės reikalų komitetą atsakingu už šį klausimą.

Pagal Latvijos Konstitucijos 110 straipsnį ir Civilinio įstatymo 35 straipsnį, užsienyje sudarytos santuokos ir registruotos partnerystės nepripažįstamos. Tas pats pasakytina ir apie užsienyje tos pačios lyties asmenų šeimose gimusių vaikų pripažinimą.

Remiantis pirmaujančios rinkos tyrimų agentūros SKDS 2021 m. vasario mėn. apklausos duomenimis, 55 % respondentų atsakė, kad jų požiūris į homoseksualius asmenis yra neutralus, beveik 20 % atsakė, kad palaiko, o 22 % - kad smerkia homoseksualius asmenis. Duomenys rodo, kad didėja teigiamas visuomenės požiūris į LGBTI asmenis. Apklausa atskleidė, kad 55,6 %. respondentų sutinka, jog turėtų būti priimtas bendro gyvenimo įstatymas (Dzīvesbiedru likums), o 44 %. sutinka, kad tokios teisės turėtų būti suteiktos ir tos pačios lyties poroms. Toje pačioje apklausoje taip pat buvo pateikti duomenys apie visuomenės požiūrį į tos pačios lyties asmenų šeimose gyvenančius vaikus. 75 %. apklaustųjų sutinka, kad vaikai, gyvenantys tos pačios lyties asmenų poroje, turi turėti tokias pačias teises kaip ir kiti vaikai.

REKOMENDACIJOS:

1. Išplėsti šeimos apibrėžtį pagal Civilinį įstatymą , įtraukiant tos pačios lyties poras bei neregistruotos partnerystės pagrindu gyvenančias poras.
2. Priimti įstatymą, kuris apsaugotų visas šeimas įteisinant partnerystę ar bendrą gyvenimą nesusituokus.
3. Įgyvendinti Konstitucinio Teismo nutarimus Nr. 2019-33-01 ir Nr. 2020-34-03.
4. Įgyvendinti teisės aktus, kuriais būtų apsaugotos ir tos pačios lyties asmenų šeimos, įregistravusios partnerystę ar susituokusios užsienyje.

Lietuva

Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme šeimos nariais laikomi tik sutuoktiniai ir tiesioginiai palikuonys, todėl (registruotiems) partneriams netaikoma teisinė apsauga diskriminacijos dėl pilietybės atveju. Šalių, kuriose teisiškai įregistruota tokia partnerystė, piliečių registruoti partneriai Lietuvoje nepripažįstami šeimos nariais ir negali teikti atskiryjų skundų diskriminacijos dėl pilietybės atvejais. 2020 m. sausio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasiūlė panaikinti šią išlygą ir šeimos narius apibrėžti pagal įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties pateiktą apibrėžimą, t. y. į šeimos narių apibrėžimą įtraukti (registruotus) partnerius.

Nuotraukos autorius Przemysław Stefaniak

Nors pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. santuoka yra sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu, 2019 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą dėl užsienyje sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų teisinio pripažinimo judėjimo laisvės kontekste. Nepaisant to, kad konstitucinės justicijos institucija priėmė nutarimą dėl siauro klausimo - ar tos pačios lyties sutuoktinis turi teisę gauti leidimą gyventi šalyje šeimos susijungimo pagrindu, Konstitucinis Teismas pateikė keletą svarbių pastabų, pakartodamas, kad konstitucinė šeimos gyvenimo samprata apima poras, turinčias stabilius de facto santykius (sprendimo [32.5] punktas). Todėl rekomenduojama išplėsti Lygių galimybių įstatyme numatytą šeimos narių apibrėžtį, kad EEE piliečių (registruotiems) partneriams būtų suteikta veiksminga apsauga nuo diskriminacijos dėl pilietybės.

Šeimos stiprinimo įstatyme (nuo 2018 m. kovo 1 d.), Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (nuo 2018 m. liepos 1 d.) ir Civiliniame kodekse (nuo 2018 m. liepos 1 d.) įtvirtinta motinystės ir tėvystės papildomumo sąvoka, apibrėžiama kaip esminis vaiko poreikis turėti du skirtingų lyčių tėvus ar įtėvius. Įgyvendinant vaiko teisių apsaugą ir teikiant pagalbą šeimai turėtų būti taikomas motinystės ir tėvystės papildomumo principas. Šis principas be kita ko gali turėti diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos bruožų, nes tos pačios lyties porų tėvystė gali būti laikoma nesuderinama su vaiko interesais. Šis principas taip pat yra sunkiai suderinamas su teise į privatų ir šeimos gyvenimą, lygybę ir nediskriminavimą (Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 ir 26 straipsniai). Tos pačios lyties poroms tapti tėvais galimybes apsunkina ir Lietuvos teisėje egzistuojantis imperatyvus surogacijos draudimas (Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymo 11 str.).

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (2000 m.) 3.229 straipsnis įtvirtina diskriminacinę tos pačios lyties porų atžvilgiu nuostatą, t. y. pagal jį partnerystė gali kilti tik iš priešingos lyties asmenų santykių. Susituokę translyčiai asmenys, norėdami įgyvendinti savo teisę į lyties pripažinimą (šiuo metu tik teisminio proceso keliu), privalo santuoką nutraukti.

Iš visų Europos Tarybos valstybių narių, kuriose leidžiama tam tikra registruotos partnerystės forma, alternatyvi santuokai, tik Lietuvoje partnerystė šiuo metu yra siejama tik su vyro ir moters šeiminiais santykiais pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (2000 m.) 3.229 straipsnį.

REKOMENDACIJOS:

1. Išplėsti „šeimos nario" apibrėžtį pagal Lygių galimybių įstatymą, siekiant suteikti veiksmingą apsaugą nuo diskriminacijos dėl pilietybės EEE piliečių (registruotiems) partneriams.
2. Įgyvendinti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (2000 m.) 3.229 straipsnį, įteisinant lyčiai neutralų partnerystės institutą bei inicijuoti nacionalinio lygmens viešąją diskusiją dėl santuokos lygybės įteisinimo.
3. Panaikinti galimai diskriminacinį tėvystės ir motinystės papildomumo principą.
4. Stiprinti tarpsektorines pastangas, kad šeimos lygybės principas būtų įtrauktas į nacionalinę teisę ir nacionalinės šeimos stiprinimo, socialinės paramos, sveikatos apsaugos, švietimo ir kitas politikos priemones.

Lenkija

2020 m. Lenkija užėmė pačią žemiausią vietą tarp ES valstybių narių pagal ILGA-Europe sudaromą Vaivorykštės indeksą. „Šeimos“ kategorijoje, kurioje kalbama apie santuokų lygybę, registruotą partnerystę, bendrą įvaikinimą ir antrųjų tėvų įvaikinimą, Lenkija jau daugelį metų įvertinama o balų. Teisiškai nepripažįstami tos pačios lyties asmenų santykiai ir įstatymai negarantuoja jokių teisių LGBTI šeimoms. Tik susituokusios poros turi teisę į bendrą įvaikinimą. Galimybė naudotis pagalbinio apvaisinimo technologijomis, naudojamomis nevaisingumo gydymui, suteikiama susituokusioms poroms ir neformalius santykius turinčioms poroms, bet ne tos pačios lyties poroms. Norint teisiškai pripažinti lytį, reikia nutraukti santuoką, o translytis asmuo po teisinio lyties pripažinimo gali susituokti tik su priešingos lyties asmeniu. Translyčių asmenų reprodukcinės teisės nepripažįstamos, nes nesant nuostatų, reglamentuojančių jų tėvystę, vaiko, gimusio translyčiam vyrui arba pradėto translytės moters, padėtis daugiausia priklauso nuo atskirų valstybės tarnautojų požiūrio arba teismų.

Nuotraukos autorius Przemysław Stefaniak

Tačiau Lenkijos Konstitucijoje ar Šeimos ir globos kodekse nėra apibrėžtos sąvokos „šeima“ ar „tėvystė“. Šeimos apibrėžimas pateiktas tik 2004 m. Socialinės paramos įstatyme, kuriame teigiama, kad šeimą sudaro „giminystės ryšiais susiję arba nesusiję asmenys, kurie lieka faktiniuose santykiuose, gyvena kartu ir veda bendrą ūkį“. Panašų požiūrį Aukščiausiasis Teismas taikė ir aiškindamas sąvokas „kartu gyvenantis asmuo“ ir „artimiausias giminaitis“. Abiejose bylose Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad šie terminai gali būti taikomi tos pačios lyties asmenims. Tačiau praktikoje teismo sprendimai teigiamų pasekmių sukelia tik labai ribotais atvejais, pavyzdžiui, siekiant paveldėti nuomos (bet ne

paveldėjimo) teisę partneriui mirus, ir teises baudžiamajame procese ,pavyzdžiui, atsisakyti duoti parodymus, inkriminuojančius partnerį.

Lenkijos Konstitucijos 18 straipsnyje teigiama, kad „santuoka, kuri yra vyro ir moters sąjunga, taip pat šeima, motinystė ir tėvystė yra Lenkijos Respublikos globojami ir saugomi". Teismai, remdamiesi 18 straipsniu, priima sprendimus dėl tos pačios lyties porų, kurios bando susituokti, ir dėl porų, kurios susituokė arba įregistravo partnerystę užsienyje ir prašo ją įregistruoti Lenkijoje. Todėl šiuo metu tos pačios lyties poros negali Lenkijoje įregistruoti užsienyje išduoto santuokos (partnerystės) liudijimo. Tačiau šiuo klausimu vyksta strateginis bylinėjimasis EŽTT lygmeniu.

Tos pačios lyties tėvų ir jų užsienyje gimusių vaikų teisinė padėtis taip pat yra teisiškai neapibrėžta ir nuolat kinta, priklausomai nuo teismų ar civilinės metrikacijos įstaigų praktikos. Daugeliu atvejų socialinių tėvų (tėvų, kurie nėra biologiškai susiję su vaiku) tėvystė nepripažįstama, nes teismai teigia, kad tėvais gali būti tik du priešingos lyties asmenys. Kai kuriais atvejais tos pačios lyties porų vaikai turi problemų net norėdami gauti Lenkijos piliečio asmens tapatybės kortelę ir pasą, nes civilinės metrikacijos įstaiga atsisako įregistruoti užsienyje išduotus gimimo liudijimus, kuriuose tos pačios lyties asmenys nurodyti kaip tėvai. Šiuo klausimu taip pat vyksta strateginis bylinėjimasis, įskaitant bylą, apie kurią EŽTT pranešė 2019 m., ir bylą, perduotą ESTT.

Tos pačios lyties poros ir LGBTI šeimos taiko įvairias strategijas, kad susidorotų su teisinio pripažinimo trūkumu. Partneriai gali suteikti vienas kitam įvairius įgaliojimus, pavyzdžiui, atstovauti vienas kitam tam tikrose oficialiose situacijose, tačiau jų taikymo sritis yra labai ribota. Kaip parodė atlikti tyrimai, situacija dažnai priklauso nuo socialinių ir finansinių aspektų, nes socialinio pripažinimo lygis yra aukštesnis dideliuose miestuose, privačiose mokyklose ar privačiose sveikatos priežiūros įstaigose. Apskritai visuomenės požiūris į LGBTI asmenis Lenkijoje yra dviprasmiškas. Viena vertus, tyrimų apklausos rodo, kad parama santuokų lygybei didėja ir 2019 m. pasiekė 42 % (tos pačios lyties asmenų registruotai partnerystei pritarė 57 % respondentų). Kita vertus, 2019 m. 24 % Visuomenės nuomonės tyrimų centro apklausoje dalyvavusių respondentų teigė, kad homoseksualūs asmenys neturi būti toleruojami, o neapykantos kampaniją prieš LGBTI bendruomenę Lenkijoje skatina kai kurie politikai ir valstybės atstovai.

REKOMENDACIJOS:

1. Įvesti santuokos lygybę, iš dalies pakeičiant Šeimos ir globos kodeksą ir kitus būtinus teisės aktus.
2. Kaip laikiną priemonę, įvesti lyčiai neutralų partnerystės institutą, kuris garantuotų lygiavertes teises.
3. Sudaryti galimybę vaiko gimimo liudijime kaip tėvus nurodyti tos pačios lyties asmenis; nustatyti vaiko, gimusio translyčiam vyrui arba pradėto translytės moters, gimimo liudijimo turinį; sudaryti sąlygas įsivaikinti susituokusioms ar nesusituokusioms poroms, neatsižvelgiant į jų lytį.

4. Teikti reprodukcinės sveikatos paslaugas susituokusioms ar nesusituokusioms poroms, neatsižvelgiant į partnerių lytį, taip pat vienišiems asmenims.

5. Nepriklausomai nuo santuokos lygybės ir įvaikinimo teisių įvedimo teisėkūros proceso, nedelsiant pritaikyti bendrą registro tarnybos praktiką, kad ji registruotų tos pačios lyties porų užsienio santuokos/partnerystės liudijimus ir tos pačios lyties tėvų vaikų užsienio gimimo liudijimus bei pripažinti LGBTI šeimos teises tarpvalstybinėse situacijose.

Rumunija

Rumunija nenumato jokios vaivorykštės šeimų pripažinimo ir teisinės apsaugos[1]. Per pastaruosius 12 metų parlamentas nesėkmingai svarstė aštuonis civilinės partnerystės įstatymų projektus. 2009 m. parlamentas priėmė naująjį Civilinį kodeksą, kuriame aiškiai draudžiama sudaryti santuoką Rumunijoje ir pripažinti užsienyje sudarytą santuoką tarp dviejų tos pačios lyties asmenų. Vaivorykštės šeimoms griežtai draudžiamas bet kokios formos įvaikinimas. Visos teisės, kurias valstybė suteikia skirtingos lyties asmenims, kai jie susituokia, nesuteikiamos tos pačios lyties asmenims, kurie jau daug metų sudaro faktines šeimas ir kuriems draudžiama susituokti. Jiems neprieinama teisė būti pripažintam šeimos nariu įvairiose situacijose (partnerio ligos, mirties atveju), teisė į paveldėjimą pagal įstatymą, teisė į bendrą draudimą, teisė perimti nuomos sutartį, teisė į civilinę kompensaciją smurtinės mirties atveju, teisė į maitintojo netekimo pensiją, teisė į šeimos priežiūros atostogas, išlaikymo prievolė, išmokos šeimos verslui ir kt.

Teisėje ir praktikoje apibrėžiama ne šeima ar šeimos narys, o „šeimos gyvenimo“ sąvoka. 2016 m. Rumunijos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad šeimos gyvenimo sąvoka yra sudėtinga, apimanti de facto šeimas ir šeimas, kurios atsirado iš santuokos[2]. 2018 m. konstitucinis teismas, kad dviejų tos pačios lyties asmenų santykiai turi tokią pačią teisę į konstitucinę teisės į šeimos gyvenimą apsaugą kaip ir iš skirtingų lyčių asmenų sudaryta pora[3].

Naujajame Civiliniame kodekse griežtai draudžiama pripažinti užsienyje sudarytas tos pačios lyties asmenų santuokas ir registruotas partnerystes [4]. 2018 m. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad šis draudimas neturėtų būti taikomas sutuoktinių, kurie naudojasi judėjimo laisve pagal ES teisę, atvejams[5]. Šis sprendimas buvo priimtas dėl ESTT sprendimo byloje Coman ir kt.[6] Nepaisant šių visoms valdžios institucijoms privalomų sprendimų, migracijos institucijos ir toliau atsisako pripažinti sutuoktinio statusą tos pačios lyties asmenims[7].

Asociacija „ACCEPT“ atliko statistiškai reikšmingą visuomenės nuomonės apie tos pačios lyties porų teisinę apsaugą ir pripažinimą tyrimą. Tyrimo tikslinė populiacija buvo suaugę Rumunijos gyventojai, turintys teisę balsuoti, t. y. visi Rumunijos gyventojai, turintys Rumunijos pilietybę ir vyresni nei 18 metų. Į apklausą nebuvo įtraukta Rumunijos diaspora. Imties dydis - 1064 klausimynai, užpildyti naudojant kompiuterizuotą apklausą telefonu, kuri atrenka atsitiktinius dalyvius. Taikoma ±3 %.

paklaida, o duomenys buvo renkami nuo 2021 m. sausio 6 d. iki sausio 15 d.

Nuotraukos autorius Przemysław Stefaniak

Paklausti, kokia frazė geriausiai apibūdina jų nuomonę apie gėjų ir lesbiečių poras, 26 % respondentų teigė, kad tos pačios lyties poroms turėtų būti leista susituokti, kaip ir kitoms poroms, o 17 % respondentų pasisakė už teisinę apsaugą pagal civilinę sąjungą, iš viso 43 % rumunų pasisakė už tos pačios lyties porų teisinį pripažinimą. Be to, respondentų klausėme, kokią įtaką tai turėtų jų gyvenimui, jei Rumunijoje vieną dieną būtų įteisinta civilinė santuoka tos pačios lyties poroms. Nenuostabu, kad net 71 % respondentų teigė, jog tai neturės jokios įtakos jų gyvenimui, o tik 17 % teigė, kad tai juos paveiks labai neigiamai. Šis procentas dar kartą patvirtina 2018 m. referendumo dėl šeimos apibrėžimo Rumunijos Konstitucijoje rezultatus, kai beveik 80 % gyventojų nusprendė nebalsuoti. Taigi bandymas uždrausti tos pačios lyties asmenų santuokas Rumunijos konstitucijoje ir iš naujo apibrėžti šeimą nepavyko, nes minimali dalyvavimo Rumunijos referendumuose riba yra 30 %.

Be to, su vaikais susiję klausimai dažniausiai siejami su visuomenės nepritarimu tos pačios lyties asmenų santykiams ir jų teisiniu pripažinimu bei reguliavimu. Tačiau duomenys paneigia šiuos nuogąstavimus ir parodo, kad rumunai jaučia empatiją vaikams ir šeimoms, auginančioms vaikus, ir teikia jiems didelę reikšmę. Paklausti apie tos pačios lyties poras, norinčias kartu auginti vaikus, dalyviai buvo paprašyti pasirinkti jų nuomonę atitinkantį variantą. 34 % respondentų teigė, kad tos pačios lyties poros yra vienodai pajėgios auginti vaikus ir turėtų būti gerbiamos pagal Rumunijos įstatymus, o 18 % pažymėjo, kad kai kurios tos pačios lyties poros jau augina vaikus ir joms gali prireikti tam tikros teisinės apsaugos Rumunijoje. Taigi, 52 %. rumunų pripažįsta esamą ar galimą LGBTI asmenų tėvų statusą Rumunijoje.

„ACCEPT“ kiekybinis tyrimas rodo, kad jaunesnės kartos suaugusių žmonių pritarimo lygis dar didesnis. 56 % 18-34 metų amžiaus žmonių pritaria, kad tos pačios lyties poros turėtų naudotis įstatymine apsauga. 42 % pritaria santuokai, o tik 12 % pritaria kitai pripažinimo formai. Be to, visose amžiaus grupėse matome, kad lygiateisė santuoka yra teisinė forma, kuriai Rumunijos visuomenė teikia pirmenybę prieš kitas civilinių sąjungų rūšis. 65+ amžiaus grupėje, kurioje 30 %. rumunų pritaria teisiniam tos pačios lyties asmenų santykių reguliavimui, 17 %. respondentų renkasi santuoką, o tik 13 %. kitas šeimos teisių reglamentavimo rūšis.

REKOMENDACIJOS:

1. Priimti teisės aktus, užtikrinančius tos pačios lyties šeimų pripažinimą ir apsaugą lygiai taip pat, kaip ir heteroseksualių šeimų.
2. Migracijos institucijos turėtų nedelsdamos pakeisti savo praktiką ir vykdyti ESTT sprendimą C-673/16 Coman ir kt. bei Konstitucinio Teismo 2018-07-18 sprendimą Nr. 534.

[1] Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjama 21 byla dėl diskriminacijos ir nepakankamo pripažinimo bei apsaugos. EŽTT, Buhuceanu ir Ciobotaru prieš Rumuniją, Nr. 20081/19, ir 20 kitų pareiškimų.

[2] Rumunijos Konstitucinis Teismas, 2016 m. liepos 20 d. sprendimas Nr. 580, 40 punktas.

[3] Rumunijos Konstitucinis Teismas, 2018 m. liepos 18 d. sprendimas Nr. 534, 41 punktas.

[4] 2009 m. Naujojo civilinio kodekso 277 straipsnis.

[5] Rumunijos Konstitucinis Teismas, 2018 m. liepos 18 d. Sprendimas Nr. 534.

[6] ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendimas Coman ir kiti, C-673/16.

[7] Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjama Coman byla, kurioje skundžiamasi dėl šių nuolatinių pažeidimų. EŽTT, pareiškimo Nr. 2663/21, Relu-Adrian COMAN ir kiti prieš Rumuniją, perduota 2021-02-09.

Slovakija

Svarbiausias Slovakijos teisės aktas, susijęs su šeima, yra Šeimos įstatymas (Įstatymas Nr. 36/2005). Tiesioginio šeimos apibrėžimo nėra, tačiau šiame įstatyme teigiama, kad santuoka pagrįsta šeima yra visuomenės pagrindas. To paties įstatymo 1 straipsnyje ir Konstitucijos 41 straipsnyje santuoka apibrėžiama kaip unikalus vyro ir moters ryšys. Tokia nacionalinių teisės aktų formuluotė buvo didžiulė kliūtis tolesniems pokyčiams ir LGBTI asmenų šeimos teisių apsaugai. Be to, Slovakija nepripažįsta užsienyje sudarytų tos pačios lyties asmenų santuokų ir registruotų partneryščių. Su šiuo klausimu susijusios įvairios problemos.

Nuotraukos autorius Przemysław Stefaniak

Slovakijoje vaivorykštės šeimos iš esmės nėra teisiškai pripažįstamos. Nėra galimybės susituokti ar įregistruoti partnerystę. Vaiką gali įsivaikinti vienišas asmuo arba susituokusi pora. Tos pačios lyties poros negali susituokti, jos neturi galimybės įsivaikinti. Yra galimybė atlikti dirbtinį apvaisinimą, tačiau vaiko gimimo liudijime bus įrašytas tik biologinis tėvas. Be to, mūsų tyrimo duomenimis, visuomenė gali stigmatizuoti asmenį, gyvenantį tos pačios lyties santykiuose. Paveldėjimo atveju galima sudaryti testamentą, tačiau, viena vertus, tai yra veiksmas, kuris nėra privalomas skirtingos lyties poroms, be to, gali būti ekonomiškai sudėtinga užduotis, o kartu testamentas gali būti ginčijamas dėl praktinių neaiškumų (Plaváková, 2020 m.).

Ta pati problema kyla ir dėl užsienyje gimusių vaikų gimimo liudijimų pripažinimo. Dėl neegzistuojančių teisės aktų, susijusių su šiais klausimais, tėvai gyvena nesaugiai ir yra priversti prireikus rengti daugiau dokumentų bei naudotis notaro paslaugomis. Be to, 2021 m. buvo bandoma į teisės aktus įtraukti nuostatą, kad tėvais gali būti tik vyras ir moteris (K NR SR, 2004-2021 m.). Apskritai, remiantis atlikto

tyrimo duomenimis, vaivorykštės šeimose gyvenantys žmonės savo gyvenimą skirsto į dvi dalis. Pirmasis atspindi jų įprastą gyvenimą su šeimos nariais, ir jis buvo suvokiamas kaip neprobleminis. Jie randa būdų susilaukti vaikų, gali rasti LGBT teigiamai vertinančius paslaugų tiekėjus ir apskritai nedidelė juos supančios visuomenės dalis juos priima. Iš kitos pusės yra likusi visuomenės dalis, kurioje jie turi veikti, dažnai lankytis socialinėse tarnybose, įvairiose valstybinėse įstaigose, gyventi nuolatinėje nežinioje ir įtampoje. Slovakijos ombudsmenė kritikavo tos pačios lyties porų teisių pažeidimus. Ji pristatė savo ataskaitą Slovakijos parlamente ir sulaukė kritikos, kad ši ataskaita neva atspindi LGBT ideologiją. Kita vertus, šį pranešimą parėmė Slovakijos prezidentė Zuzana Čaputova (Kleinová, 2020 m.).

Tai, kad valstybė „nemato" tos pačios lyties porų ir vaivorykštės šeimų, dar labiau išryškėjo per COVID-19 pandemiją. Dėl kai kurių pandemijos plitimo ribojimo priemonių tos pačios lyties poros ir vaivorykštės šeimos pateko į situacijas, kurios apsunkino jų gyvenimą ir sukūrė kitų kliūčių. Apribodama užsieniečių atvykimą į savo teritoriją, Slovakija apibrėžė asmenų, kuriems apribojimas netaikomas ir kuriems dėl to leidžiama atvykti į Slovakijos teritoriją, ratą. Šios išimtys apima sutuoktinius ir nepilnamečius vaikus, o kitų šeimos ryšių Slovakija neįtraukė. Tos pačios lyties asmenų poros atveju tik teisėtas tėvas ar motina turi teisę prašyti slaugos COVID-19 apribojimų metu. Nėra galimybės šią priemonę taikyti abiems tėvams, tiek biologiniams, tiek socialiniams, kaip yra heteroseksualių porų atveju (Plaváková, 2020 m.).

REKOMENDACIJOS:

1. Teisiškai pripažinti tos pačios lyties porų santykius bent lyčiai neutralaus registruotos partnerystės instituto forma.
2. Užtikrinti, kad būtų priimti ir veiksmingai įgyvendinami registruotos partnerystės teisės aktai, kuriais pripažįstamos ir apsaugomos tos pačios lyties poros, ir kad visiems būtų sudarytos sąlygos įsivaikinti kaip antrajam iš tėvų.
3. Priimti teisės aktus, užtikrinančius tos pačios lyties šeimų vaikų pripažinimą ir apsaugą lygiai taip pat, kaip ir heteroseksualių asmenų sudarytų šeimų vaikų.

Kleinová, P. (2020 m.). Ombudsmanka sa zastala LGBTI, Kotlebovci sa zabávali. Prirovnali ju k „sorosovskej mimovládke". https://www.startitup.sk/ombudsmanka-sa-zastala-lgbti-kotlebovci-sa-zabavali-prirovnali-ju-k-sorosovskej-mimovladke/

K NR SR. (2004 - 2021).Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Mariana KOTLEBU, Rastislava SCHLOSÁRA, Martina BELUSKÉHO a Magdalény SULANOVEJ na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov. https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=8120

Plaváková, L. (2020 m.). Analýza právnej úpravy situácie párov rovnakého pohlavia. Iniciatíva Inakosť.

Saugokime
visas šeimas!

2021 m. taip pat išleista LGBTI šeimų kasdienių iššūkių vertinimo ataskaita. Leidinys yra projekto „Sąmoningumo didinimas dėl vaivorykštės šeimų Europoje priėmimo įtraukiose visuomenėse“ (angl. Raising awareness for Inclusive Societies to Embrace rainbow families in Europe, R.I.S.E.) dalis.

ISBN 978-609-420-747-1 9786094207471

R.I.S.E

RAISING AWARENESS FOR
INCLUSIVE SOCIETIES TO EMBRACE
RAINBOW FAMILIES IN EUROPE